

Pedagogika in feministične študije

Čeprav so feministične študije v slovenskem strokovnem prostoru že dolgo prisotne (najodmevnejša je zagotovo revija Delta), celovitejšega pregleda vpliva feminističnih teorij na pedagoške ideje doslej nismo imeli. Prav zato s tematsko številko Pedagogika in feministične študije nadaljujemo usmeritev v obravnavo zamolčanih tem v pedagoškem prostoru, ki smo jo zastavili z lansko tematsko številko Homoseksualnost in šola.

Feministične študije so pomembno zaznamovale družboslovne in humanistične vede dvajsetega stoletja. Štejemo jih med zanimivejše tokove postmodernizma, ki je že davno presegel zgolj boj za ženske pravice. S posebno senzibilnostjo in teoretsko ostrino so prav te teorije razvile kopico konceptov, ki omogočajo preboje v etiki, političnih teorijah, epistemologiji, kritiki delovanja družbenih institucij, pa tudi odstiranje spornih dimenzij znanstvenih konceptov, ki so se uveljavili v družboslovju in humanistiki pod vplivom »kulturnega in spolnega« univervalizma. Občutljiva obravnava družbene pravičnosti, etičnih vidikov reševanja medosebnih konfliktov, razvoja identitetnih struktur, avtoritete kot vzajemnega pripoznanja položaja podrejenega in nadrejenega, vzgoje v kontekstu uveljavljanja spolnih stereotipov so le nekatere od tem, ki zajemajo še vedno zanimiva in pomembna vprašanja sodobnega proučevanja vzgojnih fenomenov.

Objavljeni izbor besedil sicer ne zajame celotne problematike, ki so jo v zadnjih treh desetletjih razvile feministične študije, sta pa v njem jasno razvidna težnja po preseganju političnega boja za ženske pravice in resen razmislek o družboslovnih konceptih, ki jim lahko kljub zasidranosti v feminističnih študijah pripišemo splošno vrednost.

Tematsko številko začenja prispevek Mirjane Ule, ki analizira v sodobnih družbah na videz že preseženo spolno hierarhijo in odkriva diskriminacijo deklic skozi njihove izobraževalne poteke in prehode v sfero dela. Pokaže, da so deklice oziroma mlade ženske bistveno bolj izpostavljene tveganjem v življenjskih potekih kot dečki oziroma moški, saj jim dobri rezultati v izobraževanju ne zagotavljajo tudi temu ustreznega prehoda na najvišje ravni izobraževanja ter na ugledna delovna mesta. V ozadju je učinkovanje kulturnih dejavnikov, »spolne kulture« in »spolne ureditve«, ki jih je mogoče ustrezno analizirati le ob upoštevanju veljavnih razmerij moči in napetosti, pa tudi dejstva, da je lahko spolna ureditev v neki družbi uravnotežena, čeprav so razmerja moči med spoloma asimetrična.

Procesi individualizacije življenjskih potekov, ki bi lahko skozi možnosti izbir in odločitev pomenili podporo avtonomiji in emancipaciji, se za dekleta pogosto ne iztečejo pozitivno v skladu z njihovo izkazano nadarjenostjo in uspehi, kar avtorica ponazori s statističnimi in z raziskovalnimi podatki o vpisu v izobraževalne programe ter s pričakovani fantov in deklet v zvezi z možnostmi zaposlitve, ki se kažejo kot veliko ugodnejše za fante. Prikrte vzrode diskriminacije deklet odkriva v socializacijskih procesih, še posebno v družbenih procesih identifikacij in razlikovanj, kjer ključno vlogo prevzemajo pritiski kulta fizične podobe in privlačnosti. Ti so za fante in dekleta sicer podobni, vendar oblikujejo drugačne

vrste narcizma, ki se pri moških kaže kot želja po dominaciji, pri ženskah pa kot iskanje priznanja in čustvene podpore.

V kontekstu vse bolj težavnih razmer, v katerih danes deluje akademski svet, se je Sonja Kump posvetila problematiki položaja žensk v njem. V prispevku *Akadske kariere žensk* z vrsto izbranih empiričnih podatkov iz Slovenije in tujine oriše različne vidike prikrite diskriminacije žensk. Statistični podatki sicer kažejo, da delež žensk med akademskim osebjem postopoma narašča, vendar se vertikalna spolna segregacija ne zmanjšuje. Avtorica analizira vzroke in razkriva številne prefinjene ovire, ki izigrajo načelo, po katerem naj bi bil akademski uspeh odvisen od posameznikovih dosežkov in zaslug. Ugotavlja, da na akademsko promocijo v najvišje nazive, ki v številnih državah po svetu edini še zagotavljajo socialno stabilnost in (razmeroma) ugleden status v družbi, še vedno močno vpliva spol, to pa je verjetno posledica socialnih omrežij, ki odločajo o akademskem napredovanju še posebej na uglednih fakultetah, ki usposabljuje študentke in študente za uglednejše poklice in kjer imajo na voljo tudi več denarja za razvojno in raziskovalno sfero. Enako zanimiva je druga hipoteza, ki jo postavi avtorica, da je večji delež žensk v akademskih poklicih mogoče povezati s tem, da poklic akademskega profesorja izgublja nekdanji sijaj, zaradi česar se moški umikajo na uglednejše položaje, ženskam pa prepuščajo svoje položaje, s čimer te postajajo »zmagovalke med poraženci«.

Ana Marija Sobočan v prispevku *Branje in postajanje* z vidika feministične literarne vede obravnava dejavnike književnega pouka kot tistega polja, ki ima velik vzgojni potencial, saj je literatura medij oblikovanja identitet, vrednot in pogledov na svet in tako pomembna podlaga za oblikovanje interpretacij realnosti. Problematizira vlogo in diskurze spola, ki oblikujejo kurikularne izbire, za katere pokaže, da na različnih ravneh zapostavljajo avtorice in s tem siromašijo raznolikost izkušenj, ki se ponujajo mlademu bralcu. Pri tem poudari pomen prepoznanja, da literatura avtoric (prav toliko kot literatura avtorjev) ponuja univerzalne teme človeške izkušnje, čeprav so nekatere od teh tem zgodovinsko bile ali pa so še vedno marginalizirane. Avtorica v zaključku oblikuje tudi nekaj predlogov za izboljšavo pouka književnosti, med katerimi je osrednje opozorilo, naj pouk književnosti omogoči vključevanje in raziskovanje različnih oblik človeške izkušnje v smislu humanistične vzgoje, kar predvideva demistifikacijo tem in izkušenj, ki veljajo za edine vredne obravnave, detabuizacijo »drugačnih« tem in demarginalizacijo nevidnih in spregledanih tem.

Potreba po refleksiji neenakih možnosti glede na spol je tudi v ozadju razmislekov, ki jih razvija Valerija Vendramin, ko v svojem prispevku skozi feministične teorije in še posebno skozi epistemološki koncept umeščene vednosti odpira pogled na sporno razumevanje objektivnosti vednosti v kurikulumu. Tako poudari vprašanje konstrukcije pomenov, oblikovanja uradne vednosti in išče možnosti za krepitve občutljivosti za učinke prikritega kurikula. Predstavi ključne uvide, ki jih feministična teorija ponuja pedagogiki za analiziranje in iskanje novih praks, na ravni kurikula in izobraževanja učiteljev, v smeri preseganja nepravilnih družbenih razmerij nasproti zamišljanju drugačnih načinov življenja, razvijanje odgovornosti tudi za ljudi zunaj nam najbližjega kroga – k rekonceptualizaciji

možnih svetov. Pokaže, kako pomembna je v pedagoškem odnosu refleksija identitet in družbenih položajev posameznika pri ustvarjanju znanja s kritično in transformativno vrednostjo.

Poleg epistemološkega koncepta umeščene vednosti, ki opozarja na perspektivo spoznavajočega subjekta, ki je lahko le delna, omejena, ne pa univerzalna, avtorica predstavi tudi idejo koncepta pogleda od spodaj, ki naj bi imel pred zagovorniki uradne, na videz univerzalne vednosti prednost v tem, da je za stališča v družbi marginaliziranih oseb najmanj verjetno, da bodo dopustila zanikanje kritičnega in interpretativnega jedra vse vednosti. Zagovarjanje teze o epistemski enakovrednosti različnih zgodb, še več, o večji pomembnosti zgodb družbeno deprivilegiranih, seveda ne more biti absoluten epistemološki ideal, ga pa lahko razumemo kot politični in metodološki imperativ – ne zasenčiti ali zamračiti perspektive drugih. Šolski kurikulum bi moral biti torej odziven na problematiko različnih pogledov in nenehno opozarjati učenke in učence, da je tudi konstrukcija uradne vednosti polje političnega spopada za uveljavljanje »resnice«, to je interpretacije sveta s pozicije moči, ter hkrati predstavljati različne poglede od spodaj, za kar je, kot je opozorila Ana Marija Sobočan, še posebej pomemben pouk književnosti.

Z vprašanjem uveljavljanja družbene moči v vzgoji se ukvarja tudi prispevek Robija Krofliča *Dialoški model avtoritete kot spopad za vzajemno pripoznanje*. Avtor poudari teoretsko razliko med substancialnim in dialoškim pojmovanjem avtoritete, pri čemer je zanj zgled substancialnega koncepta avtoritete lacanovska teza, da moramo podreditvev simbolnemu Zakonu, čeprav se ta vedno uveljavlja kot partikularen in celo pomensko izpraznjen, vzeti kot absolutno zahtevo v vzgoji, saj bo kasneje omogočila pravično komunikacijo v družbenem prostoru in celo kritično distanco do prej nereflektirano ponotranjenih pomenov. Na podlagi feministične kritike najprej pokaže, da je takšno razumevanje avtoritete povezano z utrjevanjem dominantne moške figure in patologizacijo tistih predojdipskih odnosov, ki jih povezujemo z »materinsko« skrbjo za otroka, kar privede do tega, da se ženska lahko uveljavi le še kot privlačen, a nevaren objekt ljubezni (sirena). Po mnenju avtorice tega loka kritike, Jessice Benjamin, je posledica take vzgoje tudi ustvarjanje problematičnega odnosa do nosilk in nosilcev marginalnih skupinskih identitet. Kroflič nasproti temu konceptu postavi idejo o pedagoški avtoriteti kot spopadu za vzajemno pripoznanje, to je sprejetje vzgajane osebe kot partnerja v odnosu, s katerim najprej prek nereflektiranega čustvenega uglaševanja, kasneje pa z odgovornim dogovarjanjem gradimo instanco skupnega moralnega Tretjega, ki nastopa na istem strukturnem mestu kot Lacanov simbolni Zakon. Nevarnost stave na pedagoški pomen ponotranjenja simbolnega Zakona je poleg utrjevanja družbenih stereotipov (ki jih kot tiho vednost ustvarjajo empirični zagovorniki družbenega zakona) tudi v implicitnem zanikanju tistih prosocialnih osebnostnih naravnosti, ki jih otrok začne vzpostavljati v najzgodnejšem obdobju predojdipskega razvoja.

Vsebinsko tematske številke o feminizmu in pedagogiki bogati tudi intervju z Martho Nussbaum, vplivno filozofinjo in angažirano pedagoginjo; Katarina Majerhold je intervjuvanki postavila vrsto vprašanj, ki se dotikajo širokega polja njenega dela in še posebno feminističnih stališč v njem. Njena pravkar izdana

knjiga *Ne za dobiček* je bila dobra iztočnica za pogovor, saj ga je usmerila v globalno aktualno problematiko vladavine kapitala, ki ima uničujoče posledice za vzgojo in izobraževanje posameznikov, zmožnih misliti s svojo glavo in bivati v sožitju z drugimi. Martha Nussbaum je prepričana o potrebi krepitvi klasične izobrazbe, ki po njenem mnenju zajema dve komplementarni plasti, sokratsko tradicijo filozofske refleksije in umetniške prakse; te s krepitvijo umetniške imaginacije omogočajo dialog z različnimi življenjskimi zgodbami posameznikov, ki sobivamo v univerzumu globalne povezanosti. Martha Nussbaum za zgled krepitve kritične refleksije ponudi model filozofije za otroke, ki je nastal na Zahodu, za zgled ustrezne rabe umetniških praks pa Tagorejevo šolo v Indiji, s čimer hkrati opozori na neustreznost utrjenih kulturnih razlik med Vzhodom in Zahodom, Severom in Jugom.

In kaj je rdeča nit vseh teh prispevkov? Najprej zagotovo to, da moramo na zgodovinske in sodobne razlike med moškimi in ženskami glede družbene veljave in moči gledati kot na simptom, ki kaže na številne subtilne družbene neenakosti, ki se še vedno ohranjajo tudi v demokratičnih družbenih okoljih liberalnih vrednot. Nadalje, da tudi ob ženski problematiki ne smemo poudarjati enotnih zgodb, saj so razlike v tem delu obravnavane populacije enako velike kot medspolne razlike. In končno lahko pritrdimo eni od misli Marthe Nussbaum, da so (bile) ženske sicer pogosteje vzgojene v senzibilnost za potrebe drugih kot moški, vendar to nikakor ne pomeni, da bi bila etična senzibilnost, povezana z empatijo in imaginativnimi zmožnostmi, izključna domena žensk. Skratka, namesto »ženskih in moških tem« si moramo danes prizadevati za uveljavljanje tistih smernic v vzgoji, ki so se zgodovinsko izkazale za učinkovitejše, pa naj so tradicionalno sodile v ženski ali moški spekter tipičnih socialnih konstruktov. Zato ni naključje, da so avtorice danes zelo prisotne v aktualni epistemologiji, avtorji pa se ukvarjajo s pomenom sprejemanja drugega kot ločenega subjekta, ki se začne uveljavljati v prvih stikih med otrokom in osebo, ki zanj skrbi, in še posebej v otroški igri.

*Vida Vončina in
dr. Robi Kroflič*